

NOTE EPIGRAFICE II*

FLORIAN MATEI-POPESCU

În patrimoniul Muzeului Național de Antichități, aflat în momentul de față la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, din București, se găsește și o foarte frumoasă colecție epigrafică. Odată cu operațiunea de reinventariere a acestei colecții, în derulare în momentul de față, am avut ocazia să identific câteva inscripții în limba greacă, inedite și cu loc de descoperire necunoscut. Dintre acestea, am ales pentru a publica acum trei inscripții, toate datând din perioada imperială, care, după conținut, par a proveni din spațiul elenofon al provinciei Moesia Inferior.

1. MNA L. 879. Placă de calcar, inițial de formă dreptunghiulară, ruptă în părțile laterale și în partea de jos, astfel încât placa are acum o formă aproape triunghiulară, cu laturile inegale, cu vârful în jos. Dimensiuni: L. 50 cm; L. laturilor triunghiului 40 cm și 27 cm; î. lit. 2,5 (2,7 cm în primul rând); diam. *omicron* 1 cm (Fig. 1).

[Υ]ΠΕΡ ΤΗΣ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΝ ΑΥΤΟΚΡ[ΑΤΟΡΩΝ Λ ΣΕΠΤΙΜΙΟΥ] 38
[ΣΕΟ]ΥΗΡΟΥ ΠΕΡΤΙΝΑΚΟΣ ΑΥΓΟΥΣΤ[ΙΟΥ ΠΑΡΘΙΚΟΥ ΑΡΑΒ] 40
[ΚΟΥ ΑΔΙΑΒΗΝΙΚΟΥ ΚΑΙ Μ ΑΥΡΗ[ΛΙΟΥ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΥ ΑΥ] 38
[ΓΟΥΣΤΟΥ ΚΑΙ] [[Π ΣΕΠΤΙΜΙΟΥ ΓΕ]]Τ[[Α ΚΑΙΣΑΡΟΣ]] [ΝΕΙΚΗΣ ΤΕ] 40
[ΚΑΙ ΤΥΧΗΣ ΚΑΙ ΑΙ]ΩΝΙΟΥ [ΔΙΑΜΟΝΗΣ...].

R. 1: Π la început, păstrată doar jumătatea inferioară; ligaturi: TH, ΩN; O redat mai mic decât restul literelor (la fel peste tot), unul singur păstrat (3 cu întregirile). – R. 2.: Υ la început, păstrată doar jumătatea superioară; ligaturi: HP, ΠH; O apare de trei ori (de 6 ori cu întregirile), mai multe litere pe rând. – R. 3: ligatură: HN; O apare o singură dată (de 5 ori cu întregirile); cuvintele de pe acest rând sunt despărțite de puncte mediane. – R. 4: O apare patru ori.

[Υ]πὲρ τῆς τῶν κυριῶν αὐτοκράτορων Λ. Σεπτιμίου
[Σεολήρου Περτίνακος Αὐγουστοῦ Παρθικοῦ Ἄρα]

* Pentru observații critice doresc să mulțumesc dlui prof. Constantin C. Petolescu, Mădălinei Dana și lui Dan Dana. *Note Epigrafice I* au fost publicate în SCIVA 54-56, 2 003-2005, p. 303-312.

[βικου Ἀδιαβητικου καὶ Μ. Αὐρηλίου Ἀντωνείνου Αὐ-]
 [γουστοῦ καὶ] [[Π. Σεπτιμίου Γέ]τ[α Καίσαρος]] [νείκης τε]
 [καὶ τύχης καὶ αἰωνίου διαμονῆς κτλ.]

Fig. 1

Forma specifică a literei O, mai mică în comparație cu restul literelor, ne permite să postulăm existența mai multor litere pe un rând unde acesta apare de mai multe ori.

După cum se poate observa, este vorba despre o dedicație către împăratul Septimius Severus și cei doi fii ai săi, M. Aurelius Antoninus Caracalla și P. Septimius Geta. Numele acestuia din urmă a fost martelat, după ce a suferit o *damnatio memoriae* începând cu anul 212. Pe baza titlaturii imperiale, a titlurilor *Arabicus* și *Adiabenicus*, primite în anul 195¹ și a epitetului *Parthicus*, inscripția poate data după anul 198. Totuși, menționarea fără îndoială a lui P. Septimius Geta în rândul martelat al inscripției² permite restrângerea datării la anul 198, când Geta începe să apară pe inscripțiile imperiale alături de tatăl și fratele lui³. În același an, Caracalla a fost asociat în mod oficial la domnie⁴, prilej, după cum observa D. M. Pippidi, pentru populația Imperiului de a-și manifesta loialitatea față de familia domnitoare⁵. Inscriptia de față are totuși două particularități: a) *Augustus* este transcris și nu tradus din limba latină⁶; b) deși la început apare pluralul (Αὐτοκράτορες), titlurile *Augusti* sunt menționate separat pentru Septimius Severus și Caracalla, fapt mai puțin obișnuit.

¹ SHA, *Sev.*, 18, 1: „*Arabos in dicionem accepit. Adiabenos in tributarios coegit*”; R. Cagnat, *Cours d'épigraphie latine*⁴, Paris, 1914, p. 206.

² SHA, *Ant. Car.*, 1, 1: „*Ex duobus liberis, quos Septimius Severus reliquit, [Getam et Bassianum], quorum unum <Antoninum> exercitus, alterum pater dixit, Geta hostis iudicatus, Bassianum autem <natum> optimuisse imperium*”.

³ Cagnat, *op. cit.*, p. 211.

⁴ SHA, *Sev.*, 16, 3-4, cel mai probabil 28 ianuarie 198: „*Ob quae etiam filium eius (scil. Septimii Severi) Bassianum Antoninum, qui Caesar appellatus iam fuerat, annum XIII (vide SHA, Sev., 14, 3). Agentem participem imperii dixerunt milites. Getam quoque, minorem filium, Caesarem dixerunt, eundem Antoninum, ut plerique in litteras tradunt, appellantes*”; Cagnat, *op. cit.*, p. 208-209.

⁵ D. M. Pippidi, ISM I, p. 223 (comentariu la ISM I 81).

⁶ Vezi ISM II 82 și 83, unde *Iulia Domna* are titlul *Augusta* redat tot în latină.

Cu toate că această inscripție are loc de descoperire necunoscut, ea poate proveni, având în vedere și locul de păstrare, dintr-una din cetățile grecești de pe țărmul de vest al Mării Negre, cel mai probabil cele trei aflate azi pe teritoriul României sau dintr-unul din orașele grecești din interiorul provinciei Moesia Inferior, poate de la Nicopolis ad Istrum. În toate aceste orașe au fost descoperite numeroase dedicații către Septimius Severus și cei doi fii ai săi⁷, dintre care una (ISM III 73) se află în colecțiile MNA (L 910). Despre această inscripție nu s-a știut multă vreme de unde provine, dar, conform lui Al. Avram⁸, a fost descoperită la Mangalia. În aceste condiții și această inscripție ar putea proveni tot din această zonă.

2. MNA L. 863. Partea inferioară stângă a unei plăci de calcar cu profilatură. Placa este ruptă sus și la dreapta, dar probabil că ruptura nu a afectat începutul inscripției, având în vedere că literele din primul rând păstrat sunt puțin mai mari decât restul inscripției, pentru a-l scoate în evidență. Dimensiuni: î. 22, 5 cm; l. 22 cm; î. lit. 3 cm (r. 1), 2 cm (r. 2-3); 1,7 cm (r. 4); diam. *omicron* 0,7-1 cm (Fig. 2).

Fig. 2

ΠΛΟΥΙ vel Τ[...]
 ΑΥΤΩΝ [...]
 ΟΥΕΤΡ•ΛΕΙΓ ... ΚΑΙ ΣΥΜ]
 ΒΙΟΣ ΕΠ[ΟΙΗΣΑΝ...] vel ΕΚ [ΤΩΝ ΙΔΙΩΝ...].

R. 1: O mai mic decât restul literelor. – R. 3: *hedera distinguens* între cele două cuvinte păstrate. – R. 4: O în ambele cazuri redat mai mic decât restul literelor.

⁷ Histria: ISM I 81, 82, 87, 88 (toate se pot data în anul 198); Tomis: ISM II 85; Callatis: ISM III 260; Nicopolis ad Istrum: IGB II 616-631, dedicații către familia Severilor, fie către Septimius Severus și fii lui, fie către Iulia Domna. Vezi și IGB II 659, scrisoare trimisă de Septimius Severus și Caracalla cetățenilor din Nicopolis ad Istrum pentru a le anunța victoria parthică.

⁸ Al. Avram, SCIVA 47, 1996, 1, p. 14-16, nr. 7.

Πλούτωνι καὶ Περσεφόνη vel θεᾷ Κόρη]
 αὐτῶν[...]
 οὐετρ(άνος) λε[γ(εῶνος)...καὶ...σύμ-
 βιος αὐτοῦ ἐπ[όησαν] vel ἐκ[τῶν ἰδίῳν...].

Am putea avea de-a face cu o dedicație către zeii infernului, *Pluton* și *Persephone*, întrucât este greu de crezut că din literele păstrate se poate întregi un nume de persoană⁹. Totuși, având în vedere prezența pronumelui demonstrativ la genitiv din rândul al doilea, inscripția are încă câteva dificultăți de interpretare. Totuși, dacă admitem lectura numelui zeului *Pluton*, pluralul demonstrativului indică prezența sigură a unei divinități alături de acesta, cel mai probabil *Persephone*, care apare pe unele inscripții grecești chiar din această zonă sub forma *thea Korē*¹⁰.

Inscripția a fost ridicată de un *veteranus legionis*, al cărui nume nu s-a păstrat, împreună cu soția lui. Deși are un loc de descoperire necunoscut, prezența sa în colecțiile MNA și menționarea unui *veteranus legionis* pledează pentru o proveniență sud-dunăreană a acestei inscripții.

Pe baza caracterelor paleografice, cum ar fi forma lui Ω, dispunerea barei mediane sub deschiderea brațelor laterale ale literei Υ și lipsa lui Σ lunar, această inscripție ar putea data din ultimele două decenii ale secolului al II-lea și primele două-trei decenii ale secolului al III-lea.

3. MNA L. 870. Partea inferioară dreaptă a unei plăci de marmură de forma unei edicule cu o reprezentare greu de identificat și cu inscripția dispusă sub ediculă, în registrul inferior. Dimensiuni: L. 24 cm; l. 18,5 cm; î. lit. 1,5 cm (Fig. 3).

Fig. 3

⁹ Vezi inscripțiile descoperite la Nikopol, V. Beševliev, *Epigrafski prinosi*, Sofia, 1952, p. 37-38, nr. 57 = AnnÉp 1957, 280: *Plutoni / et Proserpinae / sacrum / Iulia Pruden/tilla v(otum) s(olvit) l(ibens) m(eritis)*; Durostorum, AnnÉp 1936, 11: *Plutoni [San]/cto et do[m(i)n(a)e] / Pr<o>serpin(a)e / Aur(elius) Codra[tus(?)] / pro sal(ute) sua [pos(uit)]*; Oescus, ILB 39: *Plu[t]o[fn]i et] \ [---] \ [---] \ C[---]tius [---] \ [---] e]x [v]o[l]t]o posu[it]*.

¹⁰ Tomis, ISM II 150, r. 8-10: Πλούτωνι \ καὶ Δήμητρι καὶ / θεᾷ Κόρη.

ΓΗΚΚΕΚΥΙΟΣΑΥΤΟΥ
ΤΟΥΔΟΥΤΑΣ

[...]ΓΗΚΚΕΚ υἱὸς αὐτοῦ
[...]ΤΟΥΔΟΥΤΑΣ

Avem de-a face, cel mai probabil, cu o placă votivă, depusă într-un templu, cu reprezentarea unei scene mitologice foarte greu de identificat. În inscripția dispusă pe registrul inferior al plăcii votive se află numele dedicantilor. Lipsa părții din stânga a inscripției îngreunează foarte mult lectura și înțelegerea acesteia. Pe primul rând ultimele două cuvinte sunt sigure (υἱὸς αὐτοῦ), dar despre numele care s-ar putea afla în față (...ΓΗΚΚΕΚ) nu pot afirma că este complet sau că avem de-a face doar cu partea sa finală¹¹. În rândul al doilea, ar putea fi atestat numele ΔΟΥΤΑΣ, deși lectura nu este pe deplin asigurată. Numele ΔΟΥΤΑ apare pe două inscripții descoperite la Metropolis și Larisa, fiind considerat de origine tracică¹². Pe baza, caracterelor paleografice, cum ar fi *sigma* lunar, inscripția ar putea data din a doua jumătate a secolului al II-lea și prima parte a secolului al III-lea.

ABSTRACT

EPIGRAPHIC NOTES (II)

Three Greek inscriptions from National Museum for Antiquities, Bucharest, with unknown find spots are published. Taking into account the information within and the fact they are kept in Bucharest, I consider that they all could have been discovered on the territory of the Moesia Inferior province.

1. A limestone plate with a dedication for Septimius Severus and his family dating from AD 198.

2. Probably a votive marble plate bearing a dedication to the Underworld Gods, Pluton and Persephone, raised by a former member of unknown legion and his wife. On the palaeographical grounds the inscription could be dated at the end of the second century AD, or at the beginning of the third.

3. Probably a votive marble plate dedicated to unknown divinities, as the upper registry of the plate, which bears their representation, is impossible to be deciphered. The name of the one of the dedicators could have been ΔΟΥΤΑΣ. The other name, ...ΓΗΚΚΕΚ, who was the son of a person named in the inscriptions before him (υἱὸς αὐτοῦ), is impossible to reconstruct. On the palaeographical grounds the inscription could be dated in the second part of the second century AD or in the first part of the third century AD.

¹¹ Dan Dana mi-a propus lectura: [---].γης κὲ <ὁ> υἱὸς αὐτοῦ (comentariu personal).

¹² IG IX/2567 (Larisa); IG IX/2276 (Metropolis); D. Detschew, *Die thrakischen Sprachreste. 2. Auflage mit Bibliographie 1955-1974 von Živka Velkova*, Viena, 1976, p. 155. Dan Dana exclude total această interpretare, numele atestate în cele două inscripții putând avea origine greacă (comentariu personal).

ABREVIERI

AAR	Analele Academiei Române
AARMSI	Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice, București
ActaMN	Acta Musei Musei Napocensis, Cluj
AIIA Iași	Anuarul Institutului de Istorie și Arheologiei, Iași
AIIA Cluj	Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie, Cluj
AnnCagliari	Annali della Facoltà di Scienze Politiche. Università di Cagliari
AO	Arhivele Olteniei, Craiova
ArchAnz	Archäologischer Anzeiger, Berlin
ArchErt	Archaeologiai Értésítő, Budapesta
ArchKorr	Archäologisches Korrespondenzblatt, Mainz
ArhVestnik	Arheološki Vestnik, Ljubljana
BAI	Bibliotheca Archaeologica Iassensis, Iași
BCMI	Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, București
BMA	Bibliotheca Memoria Antiquitatis, Piatra Neamț
CCA	Cronica Cercetărilor Arheologice din România, București
CCDJ	Cultură și civilizație la Dunărea de Jos, Călărași
Dacia	Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, București
D.J.A.N. Cluj	Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale
DRH	<i>Documenta Romaniae Historica</i> , București
GSAD	Godisnik Serbskog Arheološkog Društva, Beograd
GZMB	Glasnik Zemaljskog Muzeja u Bosnie i Hercegovine, Sarajevo
IDR	<i>Inscripțiile Daciei Romane</i> , București, 1957-1988
IG	<i>Inscriptiones Graecae</i> , Berlin
IGBR II	Georgi Mihailov (ed.), <i>Inscriptiones graecae in Bulgaria repertae</i> , 2. <i>Inscriptiones inter Danubium et Haemum repertae</i> , Sofia 1958.
IGBR III/1	Georgi Mihailov, <i>Inscriptiones graecae in Bulgaria repertae</i> , III/1, Sofia, 1961
IGBR III/2	Georgi Mihailov. <i>Inscriptiones inter Haemum et Rhodopem repertae. Fasciculus prior: Territorium Philippopolis</i> , III/2, Sofia, 1970.
IK	Inschriften Kleinasiens, Bonn
IK Prusa ad Olympum	Thomas Corsten, <i>Die Inschriften von Prusa ad Olympum</i> . 2 vol., Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien 39-40, Bonn 1991-1993
ISM	<i>Inscripțiile din Scythia Minor</i> , București
Istros	Anuarul Muzeului Brăilei, Brăila
IzvestijaSofia	Izvestija na Arheologičeski Institut, Sofia

JahrRGZM	Jahrbuch des Römisch-Germanischen entralmuseums, Mainz
JahresschriftHalle	Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte, Halle
KSMoskva	Kratkie Soobščenija Instituta Arheologii, Moscova
MemAntiq	Memoria Antiquitatis, Piatra Neamț
NAC	Numismatica e Antichità Classiche Quaderni Ticinesi, Lugano
NotSc	Notizie degli scavi del antichità, Milano-Roma
NSb	Numismaticky Sbornik, Praga
PAS	Prähistorische Archäologie in Südosteuropa, Berlin
RendAccPont	Rendiconti Atti della Pontificia Accademia Romana di Archeologia, Roma
RendBologna	Rendiconti della Reale Accademia di Scienze dell'Istituto di Bologna. Classe di scienze morali, Bologna
RAEstVest	Revue Archéologique de l'Est et du Centre Est, Dijon
RMM-M	Revista Muzeelor și Monumentelor, Seria Muzeu, București
RSI	Rivista Storica Italiana, Roma, Torino, Firenze
SCIA	Studii și cercetări de istoria artei, București
SCIV(A)	Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie), București
SCȘ-Iași	Studii și cercetări științifice, Iași
SRIR	Studii și referate privind Istoria României, București
Suceava	Anuarul Complexului Muzeal Bucovina, Suceava
TD	Thraco-Dacica, București
ZFF	Zbornik Filozofsko Fakulteta, Beograd
ZNMB	Zbornik Narodog Muzeja Beograd
ZSAK	Zeitschrift für Schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte, Basel